

ПРЕДЕЛИ НА ПРАВОТО НА СВОБОДА НА СЛОВОТО В КОНТЕКСТА НА ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ И РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Александра Вълчева¹
e-mail: aleksandra.valcheva@unwe.bg

Резюме

Правото на свобода на словото, наричано още свобода на изразяване, е признато от десетилетия в националните конституции и в редица международни актове за една от най-значимите ценности във всяко общество. Осигуряването на ефективна закрила на фундаменталните човешки права, сред които е и посоченото право, е основна цел от десетилетия на Организацията на обединените нации, Съвета на Европа, Европейския съюз, както и на много други международни организации. Те изпълняват посочената цел чрез създаване и прилагане на различни инструменти и механизми в областта на правата на човека, които са насочени към установяване на минимални стандарти за закрила на правото на свобода на словото и създаване на условия за пълноценното му реализиране от правните субекти. Безспорно свободата на словото се закрила и в правото на ЕС, и се насърчава от институциите на Съюза. Въпреки този подход и наличието на редица международни и национални норми за закрила на правото на свободно изразяване, през последните години се наблюдава тревожна тенденция за увеличаване нарушенията на това фундаментално човешко право. Пример за тази тенденция се открива и в отношенията между Република България и Република Северна Македония, в които през последните години въпреки положените усилия от българските власти, все по-често се допуска „словото на омразата“ в югозападната ни съседка.

Ключови думи: право на свобода на изразяване, свобода на мнение, свобода да получаваш и да обменяш информация, слово на омразата, реч на омразата, език на омразата, международни стандарти, присъединяване към Европейски съюз

JEL: K10

Увод

Правото на свобода на изразяване е общопризната ценност във всички демократични общества. За да осигурят неговата ефективна закрила, националните власти и международните организации признава неговата значимост в националните конституции и в редица международни актове в

¹ Главен асистент, доктор, катедра „Международно право и право на ЕС“, Юридически факултет, УНСС

областта на правата на човека. В този смисъл, още преди десетилетия Организацията на обединените нации, Съветът на Европа, Европейският съюз, както и много други регионални международни организации си поставят за цел осигуряване на минимално необходими стандарти за закрила на свободата на словото. Те изпълняват посочената цел чрез създаване и приемане на различни инструменти и механизми в областта на правата на човека, които са насочени към създаване на условия за пълноценното реализиране на правото на свобода на изразяване от всички правни субекти. В рамките на Европейския съюз също се прилага последователна политика за гарантиране на анализираното право, като европейските органи и институции неведнъж са признавали неговата изключителна значимост за положителното развитие на европейското обединение. Въпреки че са приети множество международни и национални норми за закрила на правото на свободно изразяване, през последните години се наблюдава тревожна тенденция за увеличаване нарушенията на това фундаментално човешко право. Пример за тази тенденция се открива и в сложните отношения между Република България и Република Северна Македония. През последните години българските власти полагат все повече усилия да ограничат употребата на „словото на омразата“ (наричано още „реч на омразата“, „слово на омразата“) в Република Северна Македония, която накърнява честта, достойнството и правата на българските граждани както в страната ни, така и в югозападната ни съседка.

Целта на настоящата студия е, от една страна, да представи установените международни стандарти за закрила на правото на свобода на изразяване, и от друга страна, да анализира спазването на тези стандарти в отношенията между Република България и Република Северна Македония в процеса на присъединяване на последната към Европейския съюз. За постигане на посочената цел е приложен комплексен метод на изследване, който включва исторически, сравнителноправен, формално-юридически методи. За осъществяването на по-обширен и задълбочен анализ на главната тема, изследването е структурирано в самостоятелно обособени подраздели.

Международноправната уредба на правото на свобода на изразяване

Закрила на правото на свобода на изразяване в системата на Организацията на обединените нации

В рамките на универсалната международна система, създадена от Организацията на обединените нации (ООН), са приети редица актове за защита на правата на човека и основните свободи. Като най-важни за позитивното

развитие както на международното право, така и на националните правни системи, могат да бъдат посочени:

- Всеобщата декларация за правата на човека (ВДПЧ), приета през 1948 г. от Общото Събрание на ООН (UN General Assembly, 1948);
- Международният пакт за гражданските и политически права (МПГПП) (UN General Assembly, 1966)²;
- Международният пакт за икономически, социални и културни права (МПИСКИП) (UN General Assembly, 1966)³, и двата пакта влизат в сила през 1976 г.;
- Конвенцията за правата на детето, приета през 1989 г. (UN General Assembly, 1989);
- Конвенцията за правата на хората с увреждания, приета през 2006 г. (UN General Assembly, 2007).

Наред с изброените по-горе актове, ООН приема и редица други правнообвързващи и препоръчителни инструменти, които закрилят основните права и свободи на определени групи лица⁴. В продължение на десетилетия тези актове на ООН установяват минимално необходимите стандарти за закрила на човешките права и свободи на международно равнище и представляват ръководни начала за държавите членки на най-голямата универсална международна организация.

Правото на свобода на изразяване, като част от списъка на международно признатите фундаментални права на човека, е регламентирано, на първо място, в член 19 от Всеобщата декларация за правата на човека (ВДПЧ). Разпоредбата гласи: „Всеки човек има право на свобода на убеждение и на изразяването му; тази свобода включва правото безпрепятствено да се придържа към своите убеждения, както и правото да търси, да получава и да разпространява информация и идеи чрез всички средства и без оглед на държавните граници.“

На следващо място, правото на свобода на изразяване е прогласено в член 19 от МПГПП, който международен акт за разлика от ВДПЧ има прав-

² Ратифициран е с Указ № 1199 на Президиума на Народното събрание от 23.07.1970 г., ДВ, бр. 60 от 1970 г. В сила за България от 23.03.1976 г. Издаден от Министерството на външните работи, обн. ДВ, бр. 43 от 28.05.1976 г.

³ Ратифициран е с Указ № 1199 на Президиума на Народното събрание от 23 юли 1970 г., ДВ, бр. 60 от 1970 г. Текстът на пакта е обнародван в ДВ, бр. 43 от 28 май 1976 г. Пактът е в сила за България от 3 януари 1976 г.

⁴ Например International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

нообвързващо действие за държавите членки на ООН от датата на приемането му.

В чл. 19 от МПГПП изрично е посочено, че:

„1. Никой не може да бъде обезпокояван за убежденията си.

2. Всяко лице има право на свобода на словото; това право включва свободата да търси, да получава и да разпространява сведения и идеи от всякакъв вид, независимо от границите, било устно, писмено, печатно или като произведение на изкуството или чрез каквото и да е друго средство по свой избор.“

От анализа на посочената разпоредба може да се направи извод, че правото на свобода на словото включва в съдържанието си три самостоятелно обособени свободи на всеки субект, а именно:

- свободата да търси сведения и идеи;
- свободата да получава сведения и идеи;
- свободата да разпространява сведения и идеи.

Важно е да се отбележи, че правото на свобода на изразяване, макар и основна ценност за всяко демократично общество, не е регламентирано като абсолютно право в МПГПП. В този смисъл, в чл. 19, ал. 2 от МПГПП изрично е записано, че „Упражняването на правата, предвидени в точка 2 на този член, е свързано със специални задължения и отговорности. Следователно то може да бъде подложено на известни ограничения, които трябва обаче да бъдат изрично предвидени от закона и които са необходими:

- а) за зачитане на правата или на доброто име на другите;
- б) за защита на националната сигурност, на обществения ред, на народното здраве или морал.“

На следващо място, правото на свобода на изразяване може да бъде ограничено на основание чл. 4 и чл. 5 от МПГПП. Съгласно чл. 4 от МПГПП:

1. „В случай на обществена опасност, застрашаваща съществуването на нацията, която е официално обявена, държавите – страни по този пакт, могат да вземат мерки само дотолкова, доколкото положението го изисква, с които да нарушат задълженията си по този пакт, при условие, че тези мерки не са несъвместими с другите им задължения по международното право и не водят до дискриминация, основана само на раса, цвят на кожата, пол, език, религия или социален произход.
2. Тази разпоредба не допуска никакво нарушение на членове 6, 7, 8 (точки 1 и 2), 11, 15, 16 и 18.
3. Всяка държава – страна по този пакт, която използва правото си на нарушаване, незабавно уведомява другите държави – страни по този пакт, чрез посредничеството на Генералния секретар на Организацията на Обединените нации, за разпоредбите, които нарушава, и за

причините, които са я заставили да стори това. Допълнително уведомяване трябва да се направи по същия път за датата, на която тя преустановява нарушаването.“

В чл. 5 от МПГПП се съдържат другите общи ограничения, приложими не само към правото на свободно изразяване, но и към всички останали права, прогласени в международния договор. Член 5 от МПГПП повелява, че:

„1. Нито една разпоредба в този пакт не може да бъде тълкувана като даваща право на дадена държава, отделна група или лице да се занимава с дейност или да извършва действия, насочени към отнемане на правата и свободите, признати с този пакт, или към ограничаването им в по-голяма степен, отколкото е предвидено в същия пакт.

2. Не се допуска никакво ограничаване или отнемане на основните права на човека, признати или съществуващи във всяка държава – страна по този пакт, по силата на закони, конвенции, правилници или обичаи под предлог, че този пакт не признава такива права или ги признава в по-малка степен.“

На следващо място, правото на свобода на изразяването може да бъде ограничено на основание чл. 20 от МПГПП *„забраняващ пропагандата на война и проповядването на национална, расова или религиозна омраза, което подбужда към дискриминация, враждебност или насилие“* (Кънев, Кашъмова, Боев, Огнянова, Русинова, 2010, с. 17).

Правото на свобода на изразяване в актовете на Съвета на Европа и в Европейския съюз

Правото на свобода на изразяване в актовете на Съвета на Европа

Една от основните цели на Съвета на Европа от неговото създаване и до днес е изграждане на ефективна правна уредба за закрила на правата на човека и основните свободи. В изпълнение на тази цел, през 1950 г. Съветът на Европа приема Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи – Европейска конвенция за правата на човека, ЕКПЧ (Council of Europe, 1950). Този международен договор безспорно е едно от най-значимите постижения на регионалната международна организация в областта на закрилата на човешките права.

Правото на свобода на изразяване също намира регламентация в списъка от права, прогласени в ЕКПЧ. По-конкретно, посоченото основно човешко право е уредено в чл. 10 от ЕКПЧ, който гласи:

„1. Всеки има право на свобода на изразяването на мнения. Това право включва свободата на всеки да отстоява своето мнение, да получава и да разпространява информация и идеи без намеса на държавните власти и независимо от държавните граници. Този член не забранява държавите да

подлагат на разрешителен режим радио- и телевизионните компании и производителите на кинематографична продукция.

2. Упражняването на тези свободи, доколкото е съпроводено със задължения и отговорности, може да бъде обусловено от процедури, условия, ограничения или санкции, които са предвидени от закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност и на териториалната цялост, за предотвратяването на безредици или престъпления, за защитата на здравето и морала, както и на репутацията или правата на другите, за предотвратяване разкриването на информация, получена доверително, или за гарантиране авторитета и безпристрастността на правосъдието.“

Съдържанието на правото на свобода на изразяване по чл. 10 от ЕКПЧ съответства със съдържанието на същото право, признато в чл. 19 от МПГПП, т.е. то е регламентирано като сложно субективно право, което включва в съдържанието си следните самостоятелни свободи:

- свободата на мнение;
- свободата да получава информация и идеи;
- свободата да обменя информация и идеи.

Според становището на Съвета на Европа правото на свободно изразяване като сложно право „притежава три самостоятелни елемента, кореспондиращи на различните аспекти на комуникационния процес, а именно: да изразяваш определени възгледи и да получаваш и изпращаш съдържание“ (Съвет на Европа, 2009, с. 9).

Независимо от изключителната му значимост, правото на свобода на изразяване не е регламентирано като абсолютно право и в ЕКПЧ. В този смисъл, допустими ограничения при упражняване на анализирането право са регламентирани първо в чл. 10, ал. 2 от ЕКПЧ.

На второ място, правото на свобода на изразяване може да бъде ограничено и на основание чл. 17 от ЕКПЧ. Разпоредбата регламентира забраната на злоупотреба с права, по следния начин: „Никоя от разпоредбите на тази Конвенция не може да се тълкува като предоставяща правото на някоя държава, група или лице да осъществява дейност или действия, имащи за цел разрушаването, на което и да е от правата и свободите, предвидени в тази Конвенция, или ограничаването им в по-голяма степен от предвидената в Конвенцията“.

Важно значение за ефективната закрила на свободата на словото има юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ). В редица дела ЕСПЧ е анализирал понятието „език на омразата“ („словото на омразата“) и правото на свобода на изразяване в контекста на приложението на чл. 10 от ЕКПЧ или във връзка с жалби, обявени за недопустимо поради

злоупотреба с права по смисъла на чл. 17 от ЕКПЧ⁵. Така например в решението си от 6 юли 2000 г. по делото Ербакан с/у Турция, Съдът в Страсбург заявява, че „толерантността и уважението към равното достойнство на всички човешки същества представляват основите на демократичното и плуралистично общество. Имайки предвид това, като принцип, може да се смята необходимо в някои демократични общества да се санкционират или дори предотвратят всички форми на изразяване, които разпространяват, насаждат, насърчават или оправдават омраза, основана на нетолерантност...“⁶.

Най-новите решения на Съда в Страсбург, свързани със „словото на омразата“, са от 16 февруари 2021 г. по две български дела: „Бехар и Гутман срещу България“⁷ и „Будинова и Чапразов срещу България“⁸. ЕСПЧ отсъди в полза на жалбоподателите, като и двете дела са водени срещу българския депутат Волен Сидеров, който е направил антисемитски изказвания и поддържа антисемитски и антиромска позиция в книгите си „Бумерангът на злото“ и „Властта на Мамона“.

Правото на свобода на изразяване в актовете на Европейския съюз

В рамките на Европейския съюз, правото на свобода на изразяване на мнение и свобода на информация, е изрично регламентирано в чл. 11 от Хартата на основните права на ЕС – ХОПЕС (European Union, 2012). Съгласно посочената разпоредба:

„1. Всеки има право на свобода на изразяването на мнения. Това право включва свободата да отстоява своето мнение, да получава и да разпространява информация и идеи без намеса на публичните власти и независимо от границите.

2. Свободата и плурализмът на медиите се зачитат.“

Правото на свобода на изразяване на мнение и свобода на информация по чл. 11 от ХОПЕС има същото съдържание и обхват, както правото на свобода на изразяване по чл. 10 от ЕКПЧ. Следва да се отбележи, че „ограниченията, които могат да бъдат наложени на това право, не могат да превишават предвидените от член 10, точка 2 от ЕКПЧ, без да се засягат ограниченията,

⁵ Case of J . Glimmerveen and J . Hagenbeek v/the Netherland, Appl. Nos 8348/78 and 8406/78, Decision of 11 October 1979, D.R. №18; Case of Handyside v. the United Kingdom, Application No. 5493/72, Judgment of 7 December 1976, § 49; Case of Norwood v. the United Kingdom, Application no. 23131/03, Judgment of 16 November 2004.

⁶ Case of Erbakan v. Turkey, App No 59405/00, Judgment of 6 July 2006, § 56.

⁷ Case of Behar and Gutman v. Bulgaria, Application no. 29335/13, Application no. 29335/13, Judgment of 16 February 2021

⁸ Case of Budinova and Chaprazov v. Bulgaria, Application no. 12567/13, Judgment of 16 February 2021

които правото на Съюза в областта на конкуренцията може да наложи на правото на държавите членки да въвеждат разрешителни режими, посочени в третото изречение от член 10, точка 1 от ЕКПЧ“ (EUAFR, 2007).

Закрила на правото на свобода на изразяване и правото на свобода на информация в българското законодателство

В българското законодателство правото на свобода на изразяване на мнения е регламентирано в чл. 39, ал. 1 от Конституцията на Република България (КРБ). Съгласно посочената разпоредбата: „Всеки има право да изразява мнение и да го разпространява чрез слово – писмено или устно, чрез звук, изображение или по друг начин.“

Утвърдената в международното право концепция, че правото на свобода на изразяване на мнения не е абсолютно право, е възприета и от българския законодател. В този смисъл, в чл. 39, ал. 2 от КРБ са изчерпателно изброени допустимите ограничения на правото на свободно изразяване на мнение и неговото разпространяване, които могат да бъдат обособени в три групи:

- „недопустимост да се използва правото по чл. 39, ал. 1 от Конституцията за накърняване на правата, които са гарантирани от Конституцията и законите на страната, както и тези по международните документи, които са част от вътрешното право; конкретното им определяне подлежи на преценка във всеки отделен случай;
- недопустимост да се осъществява въпросното право с цел призоваване към извършване на каквото и да е престъпление;
- недопустимост на призивите за извършване на другите, изброени в текста деяния, доколкото е възможно те да не съставляват престъпления; във връзка с това е изтъкната важността да не се допускат публични призови за религиозна, етническа, териториална или друга вражда между групи от населението.“⁹

Член 40 от Конституцията на Република България също има отношение към свободата на словото. Разпоредбата гласи:

„(1) Печатът и другите средства за масова информация са свободни и не подлежат на цензура.

(2) Спирането и конфискацията на печатно издание или на друг носител на информация се допускат само въз основа на акт на съдебната власт, когато се накърняват добрите нрави или се съдържат призови за насилствена промяна на конституционно установения ред, за извършване на престъпле-

⁹ Решение № 7 от 4.VI.1996 г. по конст. дело № 1/96 г. Конституционния съд на Република България, Обн. Държавен вестник, бр. 55/96 г.

ние или за насилие над личността. Ако в срок от 24 часа не последва конфискация, спирането преустановява действието си.“

Правото на свобода на информацията е изрично регламентирано в чл. 41 от Конституцията на Република България. Разпоредбата гласи:

„(1) Всеки има право да търси, получава и разпространява информация. Осъществяването на това право не може да бъде насочено срещу правата и доброто име на другите граждани, както и срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала.

(2) Гражданите имат право на информация от държавен орган или учреждение по въпроси, които представляват за тях законен интерес, ако информацията не е държавна или друга защитена от закона тайна или не засяга чужди права.“

Субект на правото да се търси, получава и разпространява информация, са всички физически и юридически лица. На посоченото лично субективно право съответства корелативното задължение на държавните органи да осигуряват достъп до общественозначима информация, като това задължение се определя по законодателен път.

Тълкуване на посочените по-горе разпоредби е дадено в Решение № 7 от 4.VI.1996 г. по конст. дело № 1/96 г., в което Конституционният съд на Република България на първо място заявява, че *„правото на свобода да се изразяват мнения се свързва със свободата на убеждение и с разпоредбите на чл. 19 от Всеобщата декларация за правата на човека и чл. 10, ал. 1 от Европейската конвенция за правата на човека.“*

На следващо място, според Конституционния съд на Република България разпоредбите на чл. 39, 40 и 41 от КРБ „утвърждават като основни права на личността правото свободно да се изразява и разпространява мнение и правото да се търси, получава и разпространява информация. Тези разпоредби защитават правото на личността на свободна изява на нейните същност и достойнство като равнопоставен участник в социалната общност. Същевременно те гарантират възможността на всеки да се информира за заобикалящата го действителност, а на обществото – условия за неговото съществуване и развитие в съответствие със създаденото вследствие свободната размяна на мнения обществено мнение. Тези функции на правата по чл. 39, 40 и 41 от Конституцията ги определят като същностни за индивидуалното и общественото развитие. Те стоят в основата на демократичния процес и съдействат за неговото функциониране както по отношение на демократичния способ за образуване на предвидените в Конституцията органи, така и за осъществяването на контрол върху тяхната дейност.“

Спазване на международните стандарти за закрила на свободата на словото в процеса на присъединяване на Република Северна Македония към Европейския съюз

Кратък исторически преглед

В исторически план, Република Северна Македония подаде молба за членство в ЕС на 22 март 2004 г. Почти осем месеца по-късно Комисията даде положително становище, а през декември 2005 г. Европейският съвет предостави на Северна Македония статут на страна кандидатка. През 2008 г. Съветът прие преработеното Партньорство за присъединяване със Северна Македония, а през октомври 2009 г. Европейската комисия за първи път отпрати препоръка за започване на преговори за присъединяване с Република Северна Македония. През 2015 г. и 2016 г. препоръката беше обвързана с условие за продължаване на прилагането на Споразумението от Пържино и за постигане на съществен напредък в изпълнението на „неотложните приоритети за реформи“. През 2019 г. въпросът за разширяване на ЕС чрез присъединяване на Албания и Република Северна Македония отново бе обсъден от Съвета. Впоследствие на 24 март 2020 г. министрите по европейските въпроси дадоха политическото си съгласие за започването на преговори за присъединяване с Албания и Република Северна Македония, като на 25 март заключенията относно разширяването и процеса на стабилизиране и асоцииране бяха официално приети чрез писмена процедура и одобрени от членовете на Европейския съвет (Европейски съвет, 2021).

Позицията на Република България по отношение на разширяването на ЕС и евроинтеграцията на Западните Балкани, неведнъж е била заявявана пред Общността и съседните ни държави. Страната ни подкрепя идеята за тази интеграция и за присъединяването на Република Северна Македония към ЕС. През последната година обаче се наблюдава сериозна криза в отношенията между Република България и югозападната ни съседка, независимо от положените усилия на правителствените ръководители и подписания Договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония (Народно събрание на Република България, 2018). Една от причините за тази криза е системното използване на „езика на омразата“ към страната ни (Живановски, 2011). Въпреки че официалната позиция на правителството на Република Северна Македония е, че не подкрепя езика на омразата спрямо гражданите на Република България, на практика държавните органи не предприемат достатъчни действия за ограничаване употребата на този език, с което допускат съществуването на това негативно обществено явление в отношенията между двете държави. В резултат на неизпълнение на поетите ангажменти от страна на македонско-

то правителство и задълбочаващите се противоречия между двете държави, България „оттегли“ подкрепата си към Република Северна Македония, като на 06.11.2020 г. уведоми Европейската комисия, че страната ни не може да приеме предложената към момента преговорна рамка за Република Северна Македония и проекта на декларация към нея. Основният мотив на българското правителство за това действие е, че предлаганата рамка не предоставя необходимите гаранции за изпълнение на поставените от страната ни условия. В този смисъл, министърът на външните работи Екатерина Захариева заяви в медиите, че „За България е неприемлив вариантът условията ни към Република Северна Македония да бъдат поставени в декларация на Съвета на ЕС, съпътстваща преговорната рамка. Декларацията на Съвета не е правно обвързващ инструмент и не дава търсените от България юридически гаранции. Такива гаранции бихме имали, ако нашите искания бяха отразени в текста на Преговорната рамка, за което и настояваме“, посочват от Министерството на външните работи.“

Дали позицията и действията на българското правителство в тези сложни отношения е правилно, предстои да се установи в следващите месеци и години, но голяма част от българското общество ги подкрепя.

Съществуват редица правни норми относими към негативния обществен феномен „реч на омразата“, който се явява и основна пречка за поддържане и развитие на конструктивни отношения между българската и македонската държава. Тези правни норми ще бъдат представени в следващия подраздел на настоящото изложение.

Международни актове, които съдържат разпоредби за забрана и контрол на „речта на омразата“

През 1997 г. Съветът на Европа прие Препоръка № R97/20 на Комитета на министрите (Council of Europe, 1997), в която заявява, че „реч на омразата“ е термин, който обхваща „всички изразни форми, разпространяващи, подбуждащи към, улесняващи или оправдаващи расовата ненавист, ксенофобията и антисемитизма или други форми на ненавист, основани на нетолерантност, вкл.: нетолерантност, афиширана като агресивен национализъм и етноцентризъм, дискриминация и враждебност срещу малцинства, преселници и хора с имигрантски произход“.

Посочената по-горе дефиниция включва изрично четири деяния, които са „фокусирани върху отхвърлянето чрез всякакви форми на изразяване (т.е. не само словесни), определени основно чрез расови/национални/етнически характеристики“ (Кънев, Кашъмов, Боев, Огнянова, Русинова, 2010, с. 129), но дефиницията включва „имплицитно и форми на слово на омразата, на-

сочени към други групи, определени например по пол, религия, сексуална ориентация, увреждане, социално положение, политически убеждения и др., доколкото в нея става дума за „други форми на омраза, основани на нетолерантност“ (Кънев, Кашъмов, Боев, Огнянова, Русинова, 2010, с. 130).

Дефинирането на посоченото понятие от Съвета на Европа има изключително важно значение за установяването, ограничаването и санкционирането на употребата на „речта на омразата“ в различните области на обществен живот (политика, медии, интернет и пр.).

Други международни актове в областта на правата на човека, които съдържат разпоредби относими към ограничаването на „речта на омразата“ са:

- Международната конвенция на ООН за премахване на всички форми на расова дискриминация (КПРД) (UN General Assembly, 1965);
- Международният пакт за граждански и политически права, приет от ООН през 1966 г.;
- Конвенция за правата на хората с увреждания, приета от ООН през 2006 г.;
- Конвенцията на ООН за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените (UN General Assembly, 1979);
- Европейска конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, приета през 1950 г. от Съвета на Европа;
- Рамкова конвенция за защита на националните малцинства, приета през 1995 г. от Съвета на Европа (Council of Europe, 1995);
- Рамково решение 2008/913/ПВР на Съвета от 28 ноември 2008 г. относно борбата с определени форми и прояви на расизъм и ксенофобия посредством наказателното право (European Union, 2008)
- Европейска социална харта (ревизирана) (Council of Europe, 1996);
- Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход (Council of European Union, 2000) и др. актове.

Забрана на „речта на омразата“ в законодателството на Република България

Българският законодател също е въвел в националното законодателство разпоредби, които имат директно или имплицитно въздействие върху контрола и спазването на тази забрана. Така например „езикът на омразата“ е инкриминиран в чл. 162 на действащия Наказателен кодекс. Разпоредбата гласи: „(1) Който чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин проповядва или подбужда към дискриминация, насилие или омраза, основани на

раса, народност или етническа принадлежност, се наказва с лишаване от свобода от една до четири години и с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева, както и с обществено порицание. (2) Който употреби насилие срещу друго или повреди имота му поради неговата раса, народност, етническа принадлежност, религия или политически убеждения, се наказва с лишаване от свобода от една до четири години и с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева, както и с обществено порицание. (3) Който образува или ръководи организация или група, която си поставя за цел извършването на деяния по ал. 1 и 2 или системно допуска извършването на такива деяния, се наказва с лишаване от свобода от една до шест години и с глоба от десет хиляди до тридесет хиляди лева, както и с обществено порицание. (4) Който членува в такава организация или група, се наказва с лишаване от свобода до три години и с обществено порицание.“

По-нататък, в Раздел II от НК, озаглавен „Престъпления против изповеданията“ е разписана разпоредбата на чл. 164, ал. 1 НК, която посочва, че: „който проповядва или подбужда към дискриминация, насилие или омраза на религиозна основа чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин, се наказва с лишаване от свобода до четири години или с пробация, както и с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева“.

На следващо място, „езикът на омразата“ е забранен и в определени разпоредби на Закона за радиото и телевизията (ЗРТ). По-специално, в чл. 8, ал. 1 от ЗРТ е разписано, че медийните услуги не трябва да съдържат подбуждане към насилие или омраза, насочени към група лица или член на група, въз основа на някое от основанията, посочени в чл. 21 от Хартата на основните права на Европейския съюз. Съгласно чл. 10 от ЗРТ при осъществяването на своята дейност доставчиците на медийни услуги се ръководят от определени принципи, чието спазване също гарантира свободата на словото. Тези принципи са:

- гарантиране на правото на свободно изразяване на мнение;
- гарантиране на правото на информация;
- запазване на тайната на източника на информация;
- защита на личната неприкосновеност на гражданите;
- недопускане на предавания, внушаващи нетърпимост между гражданите;
- недопускане на предавания, които противоречат на добрите нрави, особено ако съдържат порнография, възхваляват или оневиняват жестокост или насилие или подбуждат към ненавист въз основа на расов, полов, религиозен или национален признак.

Заклучение

От представения анализ на приетите универсални и регионални международни актове в областта на закрила на човешките права категорично може да се направи извод, че установената правна уредба съдържа добри стандарти за закрила на свободата на словото. Анализираните разпоредби от изложените правни инструменти, на първо място, прогласяват изрично правото на свобода на изразяване и обхванатите в съдържанието му свободи, което е първата стъпка за осигуряване на ефективната им закрила. На следващо място, международните организации са установили различни механизми за контрол върху изпълнението на приетите правни норми, какъвто е например контролът, осъществяван от Европейския съд по правата на човека.

Този подход на международната общност и ЕС е безусловно необходим, за да се гарантира едно минимално ниво за закрила на анализираното право и то на международно равнище. В съвременните сложни геополитически отношения и бързо развитие на информационното общество се оказва, че това ниво не е достатъчно. Пример, който подкрепя посочения извод, са отношенията между Република България и Република Северна Македония. Въпреки установените международни стандарти за закрила на свободата на словото, на практика те не винаги се спазват. В този смисъл, тенденцията за все по-широко приложение на „езика на омразата“ в държава – кандидат за присъединяване към ЕС и то към държава – членка на ЕС, следва да изостри вниманието на европейските органи и институции, на които е възложена задачата да пазят утвърждаваните през десетилетията европейски ценности и принципи. Част от тях са закрилата на основните човешки права, сред които неизменно присъства и правото на свобода на изразяване и свобода на информация. Проявата на бдителност, активност и решителност от страна на Общността, е сигурният подход за съхраняване на целите и идеалите на европейското обединение в съвременния свят.

Използвана литература

- Европейски съвет. (2021) Република Северна Македония, (Evropeyski savet, 2021, Republikaz Severna Makedonia) available at: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/enlargement/republic-north-macedonia/>
- Живановски, Н. (2011). Съществува ли език на омраза в политически дискурс в медиите в Македония, Научни трудове, Русенски университет, Том 5. (Zhivanovski, N., 2011, Sashtestvuva li ezik na omraza v polticheski diskurs v mediate v Makedonia, Nauchni trudove, Rusenski universitet, Tom 50).
- Закон за радиото и телевизията. // Обн. ДВ, бр. 138 от 24 ноември 1998 г., изм. ДВ, бр. 60 от 2 юли 1999 г., доп. ДВ, бр. 68 от 31 юли 2020 г., изм.

- ДВ, бр. 104 от 8 декември 2020 г., изм. и доп. ДВ, бр. 109 от 22 декември 2020 г. (Zakon za radioto I televiziyata. // Obn. DV, br. 138 ot 24 noemvri 1998 g., izm. DV, br. 60 ot 2 yuli 1999 g., dop. DV, br. 68 ot 31 yuli 2020 g., izm. DV, br. 104 ot 8 dekemvri 2020 g., izm. i dop. DV, br. 109 ot 22 dekemvri 2020 g.).
- Кънев, К., Кашъмов, А., Боев, Б., Огнянова, Н., Русинова, П. (2010). Свободата на изразяване, Сиби, София. (Kanev, K., Kashamov, A., Boev, B., Ognyanova, N., Rusinova, P., 2010, Svobodata na izrazyavane, Sibi, Sofia).
- Конституция на Република България. // В сила от 13.07.1991 г., Обн. ДВ, бр. 56 от 13 юли 1991 г., изм. ДВ, бр. 85 от 26 септември 2003 г., изм. ДВ, бр. 18 от 25 февруари 2005 г., изм. ДВ, бр. 27 от 31 март 2006 г., изм. ДВ, бр. 78 от 26 септември 2006 г., изм. ДВ, бр. 12 от 6 февруари 2007 г., изм. и доп. ДВ, бр. 100 от 18 декември 2015 г. (Konstitutsia na Republika Bulgaria // V sila ot 13.07.1991 g., obn. DV, br. 56 ot 13 yuli 1991 g., izm. DV, br. 85 ot 26 septemvri 2003 g., izm. DV, br. 18 ot 25 fevruari 2005 g., izm. DV, br. 27 ot 31 mart 2006 g., izm. DV, br. 78 ot 26 septemri 2006 g., izm. DV, br. 12 ot 6 fevruari 2007 g., izm. i dop. DV, br. 100 ot 18 dekemvri 2015 g.).
- Наказателен кодекс на Република България. // Обн. ДВ, бр. 26 от 02.04.1968 г., в сила от 01.05.1968 г., доп., бр. 108 от 22.12.2020 г.; изм., бр. 9 от 02.02.2021 г., в сила от 06.02.2021 г. (Nakazatelen kodeks na Republika Bulgaria. // Obn. DV, br. 26 ot 02.04.1968 g., v sila ot 01.05.1968 g., dop., br. 108 ot 22.12.2020 g., izm., br. 9 ot 02.02.2021 g., v sila ot 06.02.2021 g.).
- Народно събрание на Република България. (2018). Народното събрание единодушно ратифицира Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония, (Narodno sabranie na Republika Bulgaria, 2018, Narodnoto sabranie edinodushno ratifitsira dogovora za priyatelstvo, dobrosasedstvo i satrudnichestvo mezhdu Republika Bulgaria and Republika Macedonia), available at: <https://www.parliament.bg/bg/news/ID/4124>
- Съвет на Европа. (2009). Да живеем заедно. Наръчник на Съвета на Европа за нормите на участие на медиите в социалното единение, межкултурния диалог, разбирателството, толерантността и демокрацията, под редакцията на Яша Ланге. (Savet na Evropa, 2009, Da zhiveem zaedno. Narachnik na Saveta na Evropa za normite na uchastie na mediite v sotsialnoto edinenie, mezhdukulturnia dialog, razbiratelstvoto, tolerantnostta i demokratiata, pod redakciata na Yasha Lange).
- Council of Europe. (1950). European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November, ETS 5, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b04.html> (accessed 25.07.2021)

- Council of Europe. (1997). Recommendation N°R (97) 22 of the Committee of Ministers to Member States containing Guidelines on the Application of the Safe Third Country Concept, 25 November, Rec(97)22, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b39f10.html> (accessed 25.07.2021)
- Council of Europe. (1995). Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1 February, ETS 157, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36210.html> (accessed 25.07.2021)
- Council of Europe. (1996). European Social Charter (Revised), 3 May, ETS 163, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3678.html> (accessed 25.07.2021)
- Council of European Union. (2000). Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, OJ, L 180, 19.7.2000, p. 22-26.
- European Union. (2012). Charter of Fundamental Rights of the European Union, 26 October, 2012/C 326/02, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3b70.html> (accessed 25.07.2021)
- European Union. (2008). Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, available at: <https://www.refworld.org/docid/493e8fea2.html> (accessed 25.07.2021)
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2007). Харта на основните права на ЕС, Explanations, Официален вестник на Европейския съюз C 303/17, (European Agency for Fundamental Right, 2007, Harta na osnovnitte prava na ES, Explanations, Ofitsialen vestnik na Evropeyskia sayuz C 303/17) available at: <https://fra.europa.eu/bg/eu-charter/article/11-svoboda-na-izrazyavane-na-mnenie-i-svoboda-na-informaciya#TabExplanations>
- UN General Assembly. (1948). Universal Declaration of Human Rights, 10 December, 217 A (III), available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3712c.html> (accessed 25.07.2021)
- UN General Assembly. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December, United Nations, Treaty Series, vol. 999, p. 171, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3aa0.html> (accessed 25.07.2021)
- UN General Assembly. (1966). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 16 December, United Nations, Treaty Series, vol. 993, p. 3, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36c0.html> (accessed 25.07.2021)
- UN General Assembly. (1989). Convention on the Rights of the Child, 20 November, United Nations, Treaty Series, vol. 1577, p. 3, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b38f0.html> (accessed 25.07.2021)

- UN General Assembly. (2007). Convention on the Rights of Persons with Disabilities: resolution / adopted by the General Assembly, 24 January, A/RES/61/106, available at: <https://www.refworld.org/docid/45f973632.html> (accessed 25.07.2021)
- UN General Assembly. (1965). International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 21 December, United Nations, Treaty Series, vol. 660, p. 195, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3940.html> (accessed 25.07.2021)
- UN General Assembly. (1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, 18 December, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html> (accessed 25.07.2021)
- UN General Assembly. (1984). Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 10 December, United Nations, Treaty Series, vol. 1465, p. 85, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3a94.html> (accessed 25.07.2021)
- UN General Assembly. (1965). International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 21 December, United Nations, Treaty Series, vol. 660, p. 195, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3940.html> (accessed 25.07.2021)
- UN General Assembly. (1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, 18 December, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3970.html> (accessed 25.07.2021)

LIMITS OF RIGHT TO FREEDOM OF SPEECH IN THE CONTEXT OF RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF NORTHERN MACEDONIA AND BULGARIA

Chief Assist. Alexandra Valcheva, PhD
Department of International Law and European Union Law
University of National and World Economy
e-mail: aleksandra.valcheva@unwe.bg

Abstract

The right to freedom of expression, also called freedom of expression, has been recognized for decades in national constitutions and a number of international instruments as one of the most important values in any society. Ensuring the effective protection of fundamental human rights, including this right, has been a major goal for decades of the United Nations, the Council of Europe, the European Union and many other international organizations. They fulfill this goal by creating and implementing various instruments and mechanisms in the field of human rights, which are aimed at establishing minimum standards for the protection of the right to freedom of expression and creating conditions for its full realization by legal entities. In the policies of the European Union, the protection of the analyzed law has always been proclaimed as a priority of the European institutions. Despite this approach and the existence of a number of international and national norms for the protection of the right to free expression, there has been a worrying trend in recent years of increasing violations of this fundamental human right. An example of this trend can be found in the relations between the Republic of Bulgaria and the Republic of Northern Macedonia, in which in recent years, despite the efforts of the Bulgarian authorities, the "hate speech" is increasingly used in our southwestern neighbor.

Key words: right to freedom of expression, freedom of opinion, freedom to receive and exchange information, hate speech, international standards, accession to the EU

JEL: K10